

Bécsből nézve

Osztrák külügyi dokumentumok Magyarországról,
1949–1958*

DOI: <https://doi.org/10.56944/multunk.2024.2.10>

Magyarország és Ausztria sok évszázadon át összefonódó története az első világháborút követően külön utakon folytatódott, de a szomszédság megtartó ereje változatlanul erősnek bizonyult. Igaz, amikor a hitleri Németország 1938-ban annektálta és megszüntette az önálló osztrák államot, a viszony alapjaiban megváltozott. Bécs immár a Harmadik Birodalom egyik vidéki városa lett, a magyar követség főkonzulátussá alakult, Burgenlandot, a hajdani Nyugat-Magyarországot pedig az alsó-ausztriai birodalmi kerületbe osztották be. A kapcsolatok helyreállítására a második világháború befejezését követően, 1945 kora őszen, a Budapesten és Bécsben megalakult demokratikus kormányok között nyílt újra lehetőség. Néhány hónap elteltével elsőként a magyar külügy küldte el a képviselőjét az egykori császárvárosba, formálisan azzal a feladattal, hogy a főkonzulátust felszámolja és a követséget újjászervezze. Viszonzásul Bécsből 1946 februárjában rendelték egy diplomatát a magyar fővárosba, távlatilag ugyancsak a követség létrehozására. Miközben a két ország politikai, társadalmi és gazdasági kapcsolatai mind kedvezőbben fejlődtek, végül 1947-ben lehetővé vált, hogy kölcsönösen ismét hivatalos képviseleteket hozzanak létre, először

* Michael GEHLER–Ibolya MURBER: Von der Volksrepublik zum Volksaufstand in Ungarn 1949–1957. *Quellenedition zur Krisengeschichte einer kommunistischen Diktatur aus Sicht der Ballhausplatz-Diplomatie*. Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs Hgb. von der Generaldirektion Bd. 62, Wien, 2023. 930 p.

„politikai képviselet”, majd 1948-tól ismét követség formájában. Magyar oldalon azonban ekkor már megkezdődött a kommunista hatalomátvétel előkészítése, így a bécsi külképviselet élére megbízható újsütetű „diplomatak” kerültek. Ezzel ellentétben Ausztriából kezdettől fogva tapasztalt, nemegyszer magyar rokonsággal, ismerősökkel rendelkező diplomatak érkeztek, akik jól ismerték az országot, és kezdettől fogva részletesen beszámoltak annak helyzetéről, nem utolsósorban a gyorsan bekövetkező változásokról. Az osztrák misszióvezetők és munkatársaik független szemlélőként olyan széles körű kapcsolatrendszerre támaszkodtak, amelyen keresztül az erős állambiztonsági megfigyelés ellenére információk tömegét gyűjtötték össze és továbbították Bécsbe. Nem egy ezek közül a hazai forrásokban említésre sem került. A budapesti képviseletet létrehozó Paul Wilhelm-Heininger (1947–1951), a két állam közötti „jégkorszakban” működő kiváló jogtudós, Stefan Verosta (1951–1953), a kapcsolatok rendezésének idején meghatározó szerepet játszott, korábban a moszkvai követséget is vezető Karl Braunias (1955–1956), a forradalom napjaiban és azt követően tanúsított szolidaritásával kimagasló érdemeket szerzett Walter Peinsipp (1956–1962) jelentései nem egy esetben tanulmány értékkel bírnak.

Mindezek fényében nemzetközi viszonylatban is egyedülállónak tekinthetjük azt a célzottan csak Magyarországra fókuszáló impozáns forráskiadványt, amelyet a közelmúltban az Osztrák Állami Levéltár tett közzé Michael Gehler, a hildesheimi egyetem és a budapesti Andrassy Egyetem professzora, valamint Murber Ibolya, az ELTE szombathelyi campusa docensének szerkesztésében.

A kötet – miután a szerkesztők, koncepciójuknak megfelelően (ezt fejezi ki a kötet alcíme: „Források egy kommunista diktatúra válságtörténetéhez”) eltekintettek az 1945–1948 közötti időszak dokumentumainak közlésétől, és azt a történeti bevezetőben foglalták össze – döntő módon az osztrák külügyminisztérium magyar referatúrájának 1949–1957 (1958) között keletkezett válogatott iratait adja közre. Mindenekelőtt a budapesti követek jelentéseit, a magyar ügyekben készült külügyminisztériumi feljegyzéseket, de az 1956. október–novemberi forradalom és az azt

követő hónapok esetében a magyarországi eseményekre, a magyar menekültek ügyének rendezésére vonatkozó kormányzati forrásokat, a kormányülések jegyzőkönyveit, a más országokban akkreditált osztrák követek jelentéseit is. Noha a kötet korszakhatárai nem esnek egybe a hazai történeti kronológia periodizációjával, amennyiben a kötet címe szerint a közölt források elvben a népköztársaság kikiáltásától (valójában 1949. január elsejétől) Nagy Imre miniszterelnök és társai kivégzéséig (1958 júniusáig) terjedő időszakot foglalják egybe, ez nem befolyásolja a válogatás értékét. A forráskiadás klasszikus szabályai szerint példamutató módon közzétett 340 dokumentum a korszakolástól függetlenül sokoldalú képet ad Magyarország 1945 utáni történetének fontos szakaszáról, és ily módon jelentős hozzájárulás a térség történetének jobb megismeréséhez is. Az egyes forrásokhoz számos magyarázó és életrajzi lábjegyzet társul, amelyek segítik a kutatók eligazodását. Sajnálatos módon azonban a magyar politikusok és közéleti szereplők rövid életrajzaiban jó néhány téves adat található, ami félrevezeti a külföldi használókat.

A gazdag tematikában, amelyet a budapesti jelentések tartalmának megfelelően elsődlegesen a magyar belpolitika eseményeinek bemutatása jellemez, az átfogó helyzetértékelések és a változó államközi kapcsolatok (a „vasfüggöny” hatása, az 1955-ben megindult gyors enyhülés) áttekintése mellett számos beszámoló olvasható az egyházak helyzetéről, a különböző koncepciók perekről, az 1953–1954-ben Nagy Imre által fémjelzett reformkísérletről, az osztrák államszerződés aláírását követően 1955-ben keletkezett „nagy illúzióról”, azaz Magyarország semlegességének lehetőségéről, az ország külpolitikai kapcsolatairól, az állampárt belső viszonyairól, a kultúra és az oktatás állapotáról, a gazdasági nehézségekről, sőt még a sport szerepéről is. (Ez utóbbiban az egykor kultikus szerepet betöltött magyar-osztrák labdarúgó mérkőzések 1953-ban történt megújításáról.) Összességében talán egyedül az olyan kérdések részletesebb bemutatására vonatkozó forrásokat hiányolhatjuk a sorból, amelyek a második világháború végén elhurcolt magyar vagyokra, az Ausztriában szerveződött magyar emigrációra, vagy az országhatáron kialakult

feszültségre vonatkoznak. Vélhetően azért, mert ezek tárgyalása kevésbé tartozott a budapesti külképviselet kompetenciájába.

Külön kiemelendő a kötet második blokkja (176 – a magyar kutatók által is részben már publikált, illetve feldolgozott – dokumentum), amely a magyar forradalom 1956 őszén kezdődő előtörténetét, eseményeit, azok európai visszhangját és a vérbe fojtást követően megindult hatalmas menekülthullám befogadásának, továbbá a két ország kapcsolatai mélypontra süllyedésének részleteit fogja át.

A kötetet az a nagy terjedelmű bevezető teszi teljessé, amelyben a szerkesztők nemcsak a dokumentumok keletkezésének és közreadásának szempontjait rögzítették, hanem az osztrák kormány vezetőinek, a budapesti követeknek, a külügyminisztérium vezető diplomatáinak életrajzát is összefoglalták. Mindezen felül helyet kapott itt a nemzetközi és magyar szakirodalom alapján a korszak historiográfiája és meghatározó történeti vonásainak áttekintése. Nem túlzás talán, ha a kötet egésze alapján úgy véljük, hogy mindkét ország kortörténeti kutatása egy jelentős munkával gazdagodott.

Gecsényi Lajos